

Men skal vi på makro-plan forstå vor egen kultur og dens rødder, så skal vi ty til den runo-metriske finske folkedigtning. Den er i form og indhold et mellemled mellem den vediske eller indo-europæiske kultur og vor egen folkedigtning og førkristne mytologi. Hvis både den finske digtning og den skandinaviske mytologi og folkløse tolkes som religiøst billedsprog, betyder det et helt nyt grundlag for forståelsen af vor kulturarv og helt nye paradigmer for kulturhistorisk forskning. Forbindelsen mellem finner og skandinaver eller germaner har i fortiden været langt livligere end vi umiddelbart har kunnet ane, og konsekvenserne er langt mere vidtrækkende end nogen endnu rigtig fatter.

Noter:

Foredrag i København, 18.5.1985, ved arrangementet *Suomen kulttuuri ja Kalevala* Suomen kielen opiskelijain symposiumi Kööpenhaminassa 17.-18.5.1985. Jfr. Sirkka Kroman (red.): *Det finske Kalevala*, Kbh. 1985, s. 75-99.

SA : E. N. Setälä: *Sammon Arvoitus* (Sampos gåde), Helsinki 1932.

FFP-E : *Finnish Folk Poetry – Epic. An Anthology in Finnish and English* edited and translated by Matti Kuusi, Keith Bosley, Michael Branch, Helsinki 1977.

S&S : Matti Kuusi & Lauri Honko : *Sejd och Saga. Den finska forndiktens historia*, Angered 1983.

Carsten Bregenhøj

Lidt om det rentzelske visehåndskrifts overlevering og tilblivelse

På det gamle pergamentsomslag, der tidligere sad omkring det rentzelske visehåndskrift, GkS. 2397, er der øverst til højre på den oprindelige bagside med blæk skrevet tallet »64«. Det er pga. slid og smuds ikke specielt tydeligt, men der er – især i ultraviolet lys – ingen tvivl om læsningen.¹

Dette beskedne relikv er af afgørende betydning for forståelsen af håndskriftets vandrings fra Anders Sørensen Vedels »Museum« på Liljebjerget i Ribe til KB's håndskriftssamling på Slotsholmen i København. Påskriften afgiver nemlig det konkrete vidnesbyrd om, at dette håndskrift har fulgt samme vej som den helt overvejende del af de øvrige nu bevarede dele af Vedels håndskrevne efterladenskaber. Tallet henviser til den håndskrevne fortegnelse i AM 905,4to bl. 14-41, som Arne Magnusson har betegnet som »Catalogus librorum manuscriptorum Domini Christiani Wormii, Sælandiæ episcopi. Dominus Thomas Bartholinus anno Christi 1714 hunc mihi communicavit.«² Her er som nr. 64 blandt kvarthåndskrifterne opført titlen »Historie og Kæmpe-viser«, tydeligvis formuleret under indflydelse af den vedelske titel på det ovenfor nævnte pergamentsomslag. AM 905-fortegnelsen er i flere henseender vigtig og fortjener ved lejlighed en ordentlig, kommenteret udgivelse. Bl.a. er her optegnet næ-

sten alt, hvad vi i dag har kendskab til fra Anders Sørensen Vedels værksted. I begyndelsen af 1700-tallet har Christen Worm (1672-1737) altså været i besiddelse af det rentzelske håndskrift. De vedelske håndskrifter kom sammen med langt hovedparten (om ikke alle) af de i AM 905-fortegnelsen opførte numre i Frederik Rostgaards eje og blev fra ham spredt til mange sider. Store dele blev bortsolgt på auktionen 1726. Rostgaard, der jo i det hele var levende interesseret i danske vers, afhændede ved denne lejlighed ikke så få visehåndskrifter (jfr. katalogens mss.-numre 917,921,922,923,924,926,928,929). På grundlag af titel- og formatangivelser er det i vor sammenhæng rimeligt især at hæfte sig ved den senere fælles overlevering af nr. 917: »Gamle Kiæmpe-Viser in 4to«, nr. 923: »Gamle Danske Historie Viiser (Et temmelig got Volumen) in 4to« samt nr. 924: »Et lidet tyndt Volumen med gamle historiske og Kiærligheds-Viiser in 4to«. Disse numre blev købt af Christian Danneskjold-Samsøe for henholdsvis 1 Rdl. 1 mk., 3 Rdl. 4 mk. 8 sk. og 3 mk. På Danneskjold-Samsøes auktion 1732 står boghandler J. C. Rothe noteret for at have givet 1 Rdl. 4 mk. 6 sk. for hele herligheden! (katalogens mss. nr. 417-419). Herefter optræder de tre manuskripter først, da de i 1783 købes af Det kongelige Bibliotek på auktionen efter Bernhard Møllmann (Tillægsauktionen 27. maj 1783, katalogen s. 144 nr. 12-14). De katalogiseres kort tid senere som henholdsvis nr. 2396, 2397 og 2398 i Gl.kgl.Samling som dennes eneste folkevisehåndskrifter i kvart og kendes nu bedst som *Anne Munks håndskrift*, *Rentzels håndskrift* og *Det kongelige Biblioteks brudstykker*. Vejen fra Rothe til Møllmanns bibliotek kan ikke fastslås, men det er bestemt ikke udelukket, at Rothe som kommissionær har købt for Møllmann, der kom til København 1731 og som famulus under Hans Gram arbejdede ved Det kgl. Bibliotek. Møllmann var beviseligt fra første færd en flittig køber af såvel bøger som håndskrifter på offentlige auktioner, vel at mærke mere til sig selv end til biblioteket.

Indgæet i KB kommer mss. øjeblikkeligt i forskningens søgelys, idet de som bekendt udgør grundstammen i Rasmus Nyerups bd. 2 af »Levninger af Middelalderens Digtekunst«, hvor forordet er dateret 16. august 1784. Nyerup kan formodes at have foranlediget bibliotekets køb af netop disse mss.

Til bestyrkelse af den her skitserede overleveringsvej gennem det meste af det 18. årh. og iøvrigt som supplement til vor viden også om GkS 2396 og GkS 2398 skal det kort nævnes, at der absolut ikke er noget besynderligt i, at Rostgaard ejede Anne Munks håndskrift. Rostgaard erhvervede som bekendt 1704 størstedelen af Peder Syvs efterladte manuskripter. I betragtning af hvor flittigt Peder Syv har benyttet netop dette håndskrift, er det nærliggende nu at foreslå dette identificeret med det visehåndskrift i kvart, som Syv vides at have ejet (Jfr. AM 1050, X,4to).

Det kongelige Biblioteks brudstykker, GkS 2398, består af to dele. Det vides ikke, hvornår disse er sammenbragt, men del 2 har i det mindste gjort vejen med fra Christen Worms samling, idet denne dels første blad (ms.'s s. 39) er påført tallet »89«, svarende til AM 905-fortegnelsens kvart-manuskript nr. 89: »Cantilenæ qvædam Danicæ«.

For god ordens skyld bør det her bemærkes, at AM 905-fortegnelsen ikke rummer det vedelske visehåndskrift NkS 815ⁿ, 4to (Svaning I-II). Men det

udelukker ikke, at Christen Worm også har ejet dette ms. før det kom i Hans Grams besiddelse. Worm har beviseligt haft mere end anført i AM 905-for-tegnelsen. Blandt mange eksempler kan nævnes Johannes Mollers omtale i *Cimbria Litterata* II 909 af et håndskrift indeholdende »*Cantilenarum veterum Danicum Tomus secundus, qui in Christ. Wormii bibliotheca superesse fertur Hafniensis*«. Dette er ikke så gerne Rentzels håndskrift og næppe »brudstykker«. Som bekendt brændte Chr. Worms eget store bibliotek 1728.

Worms erhvervelse af de vedelske samlinger er (endnu) ikke belagt med sikre vidnesbyrd, men det må være sket samlet og før ca. 1698. Adskillige indicier peger mod formidling gennem den ripensiske del af Worm-slægten og forud herfor efter alt at dømme gennem Vedels sønnevatters 2. mand, Ludvig Pouch, der vogtede over andre dele af den vedelske slægtsarv og traditionerne. Alt tyder på, at det vedelske materiale har ligget som en død skat i familiens eje i Ribe indtil Pouchs død 1681, hvorefter det ved auktion eller på anden måde samlet er kommet videre. Senere råder såvel Peder Terpager som Christian Falster over enkelte velleiana, men om disse har været i Chr. Worms eje først, er i det enkelte ikke godt at vide.

Det rentzelske visehåndskrifts fællesskæbne med de øvrige Vedel-håndskrifter har et vist perspektiv. For det første giver det en konkret og adækvat forklaring på, hvorfor dette manuskript tilsyneladende ikke kan konstateres anvendt som forlæg for senere folkeviseafskrifter, og dernæst følger det en brik til besvarelsen af det standende spørgsmål om Valentin Rentzels placering i manuskriptets historie: Det må herefter være ret usandsynligt, at en iøvrigt ukendt Rentzel har været dette manuskripts ejer efter Anders Sørensen Vedel. Hvis man med bl.a. Erik Sønderholm (DgF XII 310) tillige kvier sig ved at acceptere Valentin Rentzel som blot og bar skriver for Vedel, kunne det være fristende at foreslå overvejet, om Rentzel på den ene eller anden måde har været i besiddelse af (dele af) manuskriptet før det (eller denne del) kom i Vedels hænder. GkS 2397 giver faktisk selv nogle holdepunkter for et sådant tolkningsforsøg, men det kræver en smule fordybelse i dets fysiske tilblivelses-historie.

Manuskriptet består i dag – efter Birgitte Dalls konservering og nyindbinding 1973 – af en sent indsat seddel, hvorpå Vedel har skrevet tekst 0. Herefter følger 5 ufolierede blade. Øverst på det første blads recto-side står med store kalligraferede bogstaver det bekendte *Hielp Gud dw min styrke, oc min Liiffz Krafft ær: Valentinn Rentzill*. Herunder og respekterende denne tekst har Vedel skrevet tekst 1a. På bladets verso-side og følgende, til og med femte blads recto-side, er anlagt et register over håndskriftets visetekster, hvor indførslerne er ordnet alfabetisk efter førstelinierne begyndelsesbogstav og herefter i den rækkefølge viserne står i håndskriftet. Herpå følger håndskriftets hoveddel, der i én arbejdsgang er folieret 1-174. Håndskriftet afsluttes af et særskilt afsnit på 20 blade, der fra blad 3 i ældre tid er folieret 1-12 og senere med blyant 13-18. Vedel har egenhændigt skrevet noter, rettelser mv. på alle disse dele, så håndskriftet har i det mindste haft dette omfang i hans tid, og det er uden tvivl ham, der har ladet det indsy i det ovenfor nævnte pergamentsomslag, helt parallelt med, hvad han har ladet gøre med så mange andre af sine nu bevarede samlinger og udarbejdelser.

I denne sammenhæng er det især registret og håndskriftets hoveddel, der har interesse. I sidstnævnte har Agnes Agerschou³ ment at kunne identificere ikke mindre end 13 »hænder« foruden Vedels. Heraf har Hånd 1 uden afbrydelse skrevet teksterne blad 1 recto til blad 74 recto (tekst 1b – 27). Denne del af håndskriftet adskiller sig fra resten ved at være påført læg-betegnelser fra »A« bl. 1 recto til »T« bl. 71 recto. Noget sådant er overflødigt og meningsløst ved indskrivning i et færdiganlagt, sammenhæftet manuskript og vidner klart om, at Hånd 1 har arbejdet med løse dobbeltark, som han har falsset én gang og opskåret i læg af 4 blade (læg A dog kun 2 blade). Læg-betegnelserne er klart skrevet af Hånd 1.

For registrets vedkommende udgør indførslen af henvisningerne til teksterne 1b-27 også en særskilt enhed, skrevet af registrets anlæggerhånd, der øverst på 1. blads verso-side som overskrift har anført »*Register som vduiser de viser her findes vdi denne bog*«. Denne hånd er ret karakteristisk ved bl.a. konsekvent ikke at give lange s'er overlængde undtagen ved sammenskrivning i ligaturer. Desuden skrives g med lukket underlængde og opstreg til hovedets venstreside eller endda til venstre herfor. Selvom Hånd 1 også som regel har lukkede underlængder på g og ganske enkelte steder mangler tydelig overlængde på lange s'er, er registrets anlæggerhånd og Hånd 1 utvivlsomt ikke identiske. De palæografiske forskelle er i det hele ret store, hvortil kommer, at ortografien i registret afviger ganske betydeligt fra ortografien i Hånd 1's tekster. At dømme efter skriftkarakter og blækfarve er indførselen i registret af henvisningerne til teksterne 1b-27 sket i én skrivning. Den øvrige del af registerindførslerne er skrevet i flere omgange og med andre hænder, herunder Vedels, der også har indført henvisninger til 2. del af håndskriftet (men ikke til tekst 1a).

Den kalligrafiske udformning af Valentin Rentzels motto og navn (som vi antager er skrevet af ham selv) vanskeliggør en skriftmæssig sammenligning med registrets anlæggerhånd og for den sags skyld med hoveddelens Hånd 1. Stafferingen af det store R i *Rentzill* og i *Register* har påfaldende mange lighedspunkter, men grundlaget er utvivlsomt for spinkelt til at forsvare en påstand om at Valentin Rentzel nødvendigvis er identisk med registrets anlægger. På den anden side må det noteres, at muligheden klart foreligger, og strengt taget er hans navn alene knyttet til denne del af håndskriftet.

Hele forholdet kompliceres imidlertid af, at registret og hele hoveddelen af manuskriptet (bl. 1-174) er skrevet på papir, der – så vidt det ved en »læsesalsbetragtning« lader sig afgøre – stammer fra samme fabrikation.⁴ Der er hele vejen igennem tale om samme vandmærketype: en kronet kande, hvorfra der vokser en blomst med fire kronblade. Vandmærket optræder i to udformninger, svarende til et formpar. Afstanden mellem kædelinierne er overalt den samme osv. Papirets noget varierende kvalitet skyldes muligvis til dels senere påvirkninger og konservering, men er iøvrigt et ganske normalt fænomen. Den eneste naturlige forklaring er, at manuskriptet, omfattende register og hoveddelen (bl. 1-174), fysisk er anlagt på en gang.

De ovenfor gjorte iagttagelser kan så vidt jeg kan se bedst sammenfattes til følgende hypotese for håndskriftets fysiske tilblivelse. Håndskriftets anlægger har af én papirleverance falsset og opskåret mindst 45 dobbeltark, svarende til mindst 174 blade til håndskriftets hoveddel samt 5 (egentlig 6) blade til regi-

stret. Hånd 1 har herefter på løse læg indført teksterne 1b-27. Senere, men formodentlig i umiddelbar tilknytning hertil er hele hovedhåndskriftet blevet folieret og registret anlagt med indførsel af henvisninger til teksterne bl. 1-74 recto. Tallene i registret ligner folieringen af hovedhåndskriftet så påfaldende i blækfarve og udformning, at der er grund til at antage, at det er anlæggeren af registret, der har gennemført folieringen af hoveddelen, vel at mærke på et tidspunkt, hvor størstedelen af det etablerede håndskrifts sider har været ubeskrevet, naturligvis med henblik på senere indførsel af nye tekster.

Først nu kan vi konstatere Vedels tilknytning til håndskriftet, idet han egenhændigt har indført tekst 28 på den første tomme plads: bagest i læg »T«. Herefter udfylder skiftende hænder størstedelen af de mange blanke, men folierede blade.

På en række sider (tydeligst bl. 154 recto) kan det umiddelbart iagttages, at viseteksterne er indført efter folieringen, idet verslinierne viger nedenunder og respekterer de forud placerede tal. Vedels videre arbejde med og udnyttelse af håndskriftet ved udgivelsen af Hundredvisebogen er berørt så ofte, at det ikke her skal gentages. For fuldstændighedens skyld skal det blot noteres, at den særskilt folierede 2. del af håndskriftet også har været i Vedels besiddelse inden 1591, da viserne II,XVI og II,XVII i Hvb. har denne del af ms. som forlæg.

Summa summarum: I det omfang det rentzelske visehåndskrifts tilblivelses-historie lader sig rekonstruere, er der skabt tidsmæssig mulighed for, at anlæggeren ikke er A. S. Vedel. Intet materielt taler imod, at han først er kommet i besiddelse af håndskriftet efter at i hvert fald Hånd 1 har indført teksterne 1b-27 og efter anlæggelsen af registret. Det kan på det foreliggende grundlag ikke udelukkes, at Valentin Rentzel har anlagt håndskriftet og registret, hvilket i det mindste giver en rimelig forklaring på Valentin Rentzel-påskriften. Omvendt betyder en sådan antagelse, at Vedel muligvis kun har haft kendskab til teksterne 1b-27 fra afskriften i det rentzelske håndskrift og ikke til disses forlæg. Under alle omstændigheder må fremtidige påstande om Vedels eventuelle virksomhed som anlægger af samlingen fordre en nærmere argumentation.⁵

Noter

1. Der henvises generelt til beskrivelsen i DgF XII 309ff. og til den der anførte litteratur.
2. Fortegnelsen er fremdraget og summarisk behandlet af Ellen Jørgensen i Nordisk tidsskrift f. bok- och biblioteksväsen bd. VI, 1919, 74ff.
3. Agnes Agerschou, Vedels Forhold til de af ham benyttede Tekster, saaledes som det fremtræder i Hundredvisebogen. Acta Philologica Scandinavica XV, 1943-44 255f. Hendes undersøgelse er vist ikke siden for alvor efterprøvet hvad angår bestemmelsen af skriverhænder (jfr. dog DV IV 106). En nærmere efterprøvelse var ønskelig, men bør for at have nogen videre mening ske under inddragelse af hele det bevarede korpus af velleiana.
4. En virkelig tilbunds gående undersøgelse af papir, lægskifter og successive indbindinger vil kræve aftagning af det meget kompakt hæftede moderne bind.

5. Den alm. opfattelse af Vedel som anlægger af ms. er vistnok grundlagt af Sophus Larsen, at Vedel måtte stå bag Hånd 1's arbejde, særligt da denne ikke ringe Lighed med Valentin Rentzels«...) tillige har skrevet teksterne bl. 126-128 og 140-142 samt tekster i Svaning I. På denne baggrund sluttede Sophus Larsen, at Vedel måtte stå bag Hånd 1's arbejde, særligt da denne bl. 128^r har påbegyndt en vise, som fuldendes af Vedel selv. Ræsonnementet lider alene af den skavank, at identifikation af Hånd 1 med skriveren af bl. 126-128 og 140-142 klart er uberettiget. Agnes Agerschou (op. cit. note 3) er enig heri, hvorimod hendes skelnen mellem Hånd 6 (bl. 126-128 + Svaning I 181-183) og Hånd 9 (bl. 140-142 + Svaning I 184-188 og 193-207) efter min mening er forkert.

Dette »mindre bidrag« var fuldt udformet før fremkomsten af Iørn Piø's Nye veje til Folkevisen. En første gennemlæsning af dette indholdsrige værk har dog ikke givet mig anledning til at ændre min opfattelse på de punkter, hvor jeg afviger.

Karsten Christensen

En aftenunderholdning i 1832 og »Slaget paa Rheden«

Lønningerne til Det kongelige Teaters personale var i den fattige tid efter Statsbankerotten og tabet af Norge yderst pauvre. Imidlertid var det dengang muligt for de kongelige skuespillere at supplere deres indtægter ved at give såkaldte aftenunderholdninger. Hjulpet af kolleger blev ved en sådan en blandet program givet til bedste af aftenens vært. Til formålet blev det gamle kgl. Teater, eller Hofteatret på Christiansborg, jævnlgt vederlagsfrit overladt de betydeligste af kunstnerne, der således kunne hjemtage entréindtægten.

Christen Niemann Rosenkilde var fra attenhundrede tyverne og indtil sin død fyrré år efter, Det kgl. Teaters store, helt originale, komiske karakterskuespiller. Hans økonomi var, som hans kollegers, elendig. For at tjene nogle højst fornødne ekstrapenge oversatte Rosenkilde derfor også skuespil og operalibrettoer, ja skrev originale stykker som f.eks. »De fortvivlede paa Runde-Taarn«, »Den dramatiske Skrædder«, et sidestykke til Holbergs »Politiske Kandestøber«, samt i 1826 »Vennernes Fest«, digtet til minde om Slaget på Københavns Rhed fem og tyve år tidligere. Efter at teatrets høje direktion i 1827 havde undersøgt hans forhold, skrev de til Frederik VI, »at hans Forfatning var den sørgeligste og grænsede til Fortvivlelse; som Familiefader har han daglig 10 Personer at underholde.«

Rosenkilde planlagde nu at give en aftenunderholdning på Det kgl. Teater den 1. april 1832 og skulle derfor sammensætte et program. Datoen opfordrer naturligvis til spøg og skæmt, men et originalt, seriøst hovednummer turde ikke mangle. For at få et sådant, velegnet til deklamation, henvendte Rosenkilde sig derfor i januar måned til digteren af »Gjenganger-Breve eller poetiske Epistler fra Paradis«.

På det tidspunkt vidste ingen, at det var Henrik Hertz, der var forfatteren til »Gjengangerbrevene«, foregivet at være skrevet af den afdøde digter Jens Baggesen, og udkommet anonymt i 1830. Først efter at være blevet døbt 9.